

Linguistika eta Herrigintza Katalunian

Joseba Intxausti

Pozik hartu dut autorearen onginahiarekin etorri den liburuxka hau¹: *sabrà comprendre l'esperit que batega dins aquestes pàgines*, «jakinen duzu, noski, orrialdeotan taupaka dagoen izpiritua ulertzen». Liburu ttipia da, baina asmoz eta gogoz guretzat ere egokia.

Une honetan, autoreak bere gain hartu duen egitekoarengatik, garrantzi haundiagoa dute hor barruntatzen diren helburuak. Izan ere, autore hori, Antoni Badía i Margarit alegia, Barcelonako Unibertsitatean Erretorea da, hain zuzen, frankismoaren ondoko lehenengo Erretore demokratikoa (1.219 bozemailetatik 965 izan zituen bere alde).

Geroztik, egin dituen azalpenetan garbi utzi du Badía-k bere politikaren funtsa: aginte politikoak Unibertsitateari norabideren bat eman behar balio, Generalitat-aren kultur politikaren barnean izan beharko luke. Kataluniako Unibertsitatea, Gobernu autonomikoaren egitekoa da, ez Madrilgo Ministerioena.

* * *

Ciència i passió honetan, 1976-77ko Unibertsitate ikastaroaren hastapenean emandako hitzaldia jasotzen da. Mintzaldiak, Kataluniako Linguistikaren baitan bizi izan den herri grina jarri nahi zuen argitan. Ez da harritzekoa, Badía-gan kezka hau: autorearen ezagutu ahal izan duenak badaki, historian aurkitzen duena

lehenagotik bere golkoan bizi izan duela harek, dolorez eta isilik urte luzetan. Alde horretatik, liburuxka hau eskarmentu pertsonal baten aitortpena gertatzen da.

Liburuan esandakoek bestelako interes bat ere badute euskaldunontzat. Sarritan —eta gehienetan ere esango nuke— Kataluniaren eta Euskal Herriaren arteko ñabardurek gehiago urruntzen gaituzte elkarrengandik, berdindu baino; hala ere, kasu honetan (liburu honetan aipatzen direnetan, alegia) ez da maiz kidetasunik falta hango eta gure hemengo egoeraren artean. Guri bezala hari ere, hegoak Estatu berak moztu dizkion kultura hartako hizkuntz maisu hau hurbil baitago gureen anzeko arazoetatik.

Izan ere, hango hizkuntz batasunaren eztabaidak, hango izanahia eta ezina, herriaren berokeriak, jakintsuen maisutza ezin onhartua, normalizapenaren bilaketa, hizkuntzalarien arteko ezinikusiak, hango itxaropenaldiak eta politika abaguneak, erorialdien gogorra... Hori dena dugu Euskal Herriaren azken mendean ere. Hain zuzen, horregatik dakart hona Badia-ren lana.

* * *

Zazpi kapitulutan biltzen ditu Badia-k bere pentsakizunak: sarrera Ilabur baten atzetik, azterketarako hipotesia ematen du (*zientzia konnotatua*), gertaera historiko batzuetan oinarrituz; datu horien berezitasunak azpimarkatu eta beroien zergaitia erakusten du hurrena, eta, herbestekoak hizkuntza katalanarengana zein jarrerarekin hurbildu diren azaltzen du, azkenik arrazoiak osoaren ondorio eta ikuspideak eman aurretik.

Hipotesia

Susmo eta uste bat du autoreak, Linguistika katalana ez dela izan arrazoinbide hutsez eginiko lan hotza eta inolako interesik gabeko zientzia birjina bat. Mendez mende eta, batez ere, Renaixença-tik honakoan egin dena *interesatua* izan da, bihotz mugidaz bultzatua, barne muinetan sorterriak joa. *Zientzia konnotatua* esaten du Badia-k.

Gizarte normaletan (*establishment* normala dutenetan, noski) bada zientzia «objetiburik». Arruntki horrelaxe izan ohi da, e.b., Frantzia eta Espainia ofizialetan. Baina hizkuntza katalana (urte gutti batzuk aparte) ez da ofiziala izan, XVIII. men-

dearen haseratik gaurdaino, eta, ondoriobidez, Linguistika katalana ere ezofiziala bilakatu zen. Egoera horrek markatu egin du Linguistika horren bizimoldea. Beste edozein tokitan bezala, *edukiaz* zientifikoa zen Kataluniakoa ere; baina zientzitasun hau, bizi izan dituen *jarrerengatik*, afektibitatez koloreztatu da (*la ciència catalana és indefectiblement connotada d'afectivitat*, 13 or.), eta, zentzu batetan, herritartu egiten zen, erre-mediorik gabe.

Hortik zientzi objetibusunari datozkiokkeen arriskuak litezke berehala: zientziak behar duen hoztasuna galtzeko arriskua, alegia. Arrisku eta guzti, herriak ere bizi izan duen problema bat gertatu da Kataluniako Linguistika. Herriaren aurrera-minak eta herriarekiko haundinahiak bultzatu zuten zientzia hau. Jakintsuak —askotan ohartuki ere— herri naziotasunaren zerbitzuan ahalegindu dira, eta, bestaldetik, herri eskolatuak berak ere beretzat hartu du haien lana: *la nostra ciència es un afer de tota la comunitat, un afer no confiat als erudits, sinó sentit i compartit pel pobles culte* (13 or.). Egin, jakintsuek egiten dute zientzia, noski, baina berehala herriaren eskutara pasatzeko, herri kulturtzaleari eskaintzeko. Kataluniako zientziak eduki duen herritartasun horrek emango luke aditzera zergatik piztu diren han hainbat eztabaida eta liskar: «zientifikoa da Linguistika katalana, baina oso kasu berezia da zientzia unibertsalaren barnean, halakoxe grina eta talde-intereseekin zirikatua eta sostengatua izan baita» (50 or.). Hizkuntzalarri jatorrengan —eta horietaz ari da beti autoreak— «jarrera herri-grinatu» horrek ez du zientzi edukirik hondatu, eduki zientifikoaren bilaketa suspertu eta bizkortu baizik. Ezofizialtasunak ukatu ziona, beste era batera herri eskolatuaren atxikimenduak eman zien Kataluniako hizkuntzalariei.

Gertaerak

Hipotesi hori egiztatzeko Linguistika katalanaren historiara jotzen du autoreak, batez ere XX. mendean gertatutakoetara. Elkarren segidako sei une ezberdin aztertzen dira: 1) Ortografia katalanaren normalizapena (1891-1913), 2) Alcover eta geroago Moll-en *Diccionari*-a (1901-1913), 3) «Institut»aren jaiotza eta lehen urteak (1907-1920), 4) Oparaldia (1920-1939), 5) Zarpaldia (1939-1960), eta 6) Azken urteetako loraldia (1960-1976).

Ortografiaren normalizapena (1891-1913)

Hizkuntzen ortografia arauetan normaltzea, hizkuntzalarien zientzi lan bat da, berez; baina, normalizapenak gizartearen ohitura linguistikoak finkatu eta berdindu nahi dituzenez, herriaren arrankura eta iritziekin egiten du topo. Bestalde, hizkuntzalaria bera ere, kasu honetan, errazki lerratzen da zientzikanpoko zenbait helburutara (herri bat = hizkuntza bat?, berrikuntza ala tradizicaz?, etab.).

Ortografia katalanaren normalizapena ez zen arazo hotza gertatu. Pompeu Fabra eta lagunek (*L'Avenç* aldizkariaren ingurukoek) 1891n eman zioten hasera beren *campanya lingüística* deitu denari. Berriz ere, zientziaren printzipioak, jakitunengan eta herriarengan, *konnotatuak* gertatzen dira. Zientzikanpotiko baldintzarik bazegoen ortografia berriturako egiten zen proposamen haien inguruan. *El millor sistema ortogràfic que podíem tenir* izanarren, bortizki eraso izan zen. Izan ere, hizkuntza maitale bakoitzak zekarren bere batasun proposamena. 1913ko *Normes Ortogràfiques* haiek «anti-normistes» deituen taldearekin topo egin zuten: *organitzà una polèmica violenta i sostinguda, esgrimint tots els arguments i acudint a tots els mitjans*, dic Badía-k. Hau da, gogorkeria eta setakeria ez ziren alden du berehala eztabaida hartatik. Gutti, baina gogorak zirela «anti-normistes» haiek gehitzen du autoreak (*els anti-normistes —que eren tan violents com escassos— crearen un clima enrarit de polèmica*).

Hizkuntza katalanaren historiako garrantzizko une berezi hartan, herri osoaren beharizan hartan, linguistek herriaren bihozkaidekin batera lan egin zuten. Eta, eztabaidak eztabaida, herriak bere osoan konfiantzazko baiezkoa eman zien hizkuntz gidariei. «Herritar ekintza izan zen normalizapena. Esateko, gizarateak bere-beretu egin zuen hura», 1906ko *Primer Congrès Internacional de la Llengua Catalana* hartan ikusi zenez, 3.000 lagun izan baitziren kongresukideak.

Kataluniako burrundara haiek gertuagoko iskanbila gogorazten digute.

Obra del Diccionari (1901-1920)

Bilketa lana da obra honena. *Lletra de convit* baten bidez eman zion hasera Alcover-ek lanari: katalana maite zuten guztiak deitzen zituen. Ehundaka eta milaka lagunek erantzun zuen, eta, horregatik ere, denen arteko harremanak eramateko, Bo-

lletí del Diccionari bat argitaratzen hasi behar izan zuen autoreak. Milaka eta milaka txarteletan emanak zetozen Mallorca-ra berriak, Katalunia-ko xoko guztietatik. «Nornahik bazekien bidean zela hiztegi haundi bat, zerbait maitagarriren baieztapena zen lan ura: galdutzak edo emandako fronteak irabaztera irten zen fede berritua» (24 or.).

Herriak lagundu eta bildu-bildutako lan hura aitzina joan zen, geroago F. de B. Boll-en gidaritzapean *Diccionari Català Valencià Balear* izan arte. Linguistek ere bazekiten herriarentzat lanean ari zirena, eta egin beharreko zientziarako haren laguntza biziki estimatu zuten. Jakitunaren eta herriaren arteko sinbiosi hau behin eta berriz agertzen da Alcover-en inguruan.

Euskal Herrian Azkue-k egin zuen horrelako zerbait; baina, herri mailan, bildutako lankidetza askoz mugatuagoa gertatu zen. Oraindik eginkizun diren hainbat lanetarako ikusi egin beharko litzateke nola erakar denen hauzalan hau gure jakitunen ingurura. Euskaltzaindiak, bere asmoetan, ez luke hor irtenbide txarra izanen.

Institut d'Estudis Catalans (1907-1920)

Institutuaren lehenengo urte hauetako lana ere herrira itzulia izan zen, eta katalanaren normalizapena gidatzera zuzendu, hiru zutabetan oinhartuz: ortografia (1913), gramatika (1918) eta hiztegia (1932).

Institutuko gizonak (F. Valls i Taberner eta Antoni Griera gogoratzen dizkigu Badía-k) «ez zuten beren bizitzaren, ikerketaren eta gizarte betekizunen artean bereizketarik egiten. Zientzi bilaketa, herriarekiko hitzarmenarekin lotuta egiten zuten» (27 or.).

Urte haietan, P. Fabra-k esan ohi zuen bezala, hizkuntzaren normalizapena burutu gabe zegoen, egiten ari zen oraindik. Institutuak zuzentzen zuen kaleko katalangintza berria: egunkarietakoa, aldizkarietakoa, ikastaroetakoa eta lagunen artekoa ere. Herrigintza hartan, hizkuntz maisutza aparteko bat aitortzen zitzaion Institutuari, eta Institutukoek jakin ere bazekiten hori horrela zena.

Garai honetan agertzen zaigu beste hizkuntz eginkizun baten kontzientzia: katalana aztertu ezezik, zientziarako tresna bezala ere erabili nahi da. Zientzia berria katalanez ematea eskatzen da. Griera-rena da arazo hau plazaratzea (haren metodologi akatsak ahantzi gabe ere, aitortu beharra dago Grieari meritu hau).

Oparaldia (1920-1939)

Egoera sozio-linguistikoa arras aldatzen da urte hauetan: normalizapena, hizkuntza eta instituzio-gizartea elkartzera dihoaz. Ofizialtasuna lortzen da katalanarentzat, gaztelaniarekin parekatuz. Hizkuntza bezala, itzal soziala irabazten du. Bizitzako arlo guztietan jatoritasun berri batez jantzen da: etxeko arazoetan, literaturan eta zientzietan ezezik, beste eginkizun arruntetan ere sartzen da mintzaira nazionala (dei ofizial, lege, prentsa, eskutizketa eta abarretan).

Zientzitegi berriak sortzen dira Errepublikarekin: Universitat Autònoma de Barcelona, Biblioteca de Catalunya, etab. Linguistikak, mailarik goreneko lanak eman zituen orduan.

Epe honetan ere errazki sumatzen da Linguistika hori zenbateraino zen konnotatua. Herrigintza da egin nahi dena. Inoiz baino erraztasun hobeak dituzte, eta ez dute aukera hau galduko. 1925az geroztik liburugintza bizkortu egiten da, eta, zenbait obra linguistikotan, hitzaurrean nabarmendu ohi da autorea zientzikanpotiko zirikada eragilea (ik. P. FABRA, *Diccionari General de la Llengua Catalana*, 1932). Holakotan adierazten dute, herrigintzan ari direla. Batzutan inoizko garai txarrak gogoratzen dira; bestetan, 1931-39ko urteetan bereziki, baikorrak azaltzen dira hizkuntzalariak: *Ara podem treballar més com hom treballa pertot arreu* (Orain, nonnahi lanegiten den bezalatsu egin dezakegu lan).

Zanpaldia (1939-1960)

Franco-ren armadak Katalunia hartu orduko, hizkuntza katalana azalpen publiko guztietatik desagertu egiten da, eta zientzietatik ere bai. Institutuak, 1947ra arte ezingo du argitalpenik kaleratu, eta orduan ere Administrazioaren beldurrez beti. R. Aramón-ek kontatu izan digu inoiz gerrateondo hartako zenbait oroitzapen. Katakunbetan bizi zen kultura eta hizkuntz zientzia.

Gainerako debeku galgarriagoak gogoan ditugula ere, esan nahi berezia du komentario honetan debeku bitxi batek: ortografia normalizatua debekatu egiten du faxismoak. (Gramatikaren arrisku politikoak!). Bestalde, itzulpenik ere ez dago argitara ematerik.

Izu giro hartan zientzi gizonak militante bihurtzen dira, eta ahalegin guztiekin zientziari abiada bizkorrago bat ematen saiatzen, loari orduak kenduz, gorputzari beharrezko atsedena uka-

tuz. «Ikertzaileek helburu jakin bat dute: erritmo biziagoz egin eta eragin zientzia» (39 or.).

Nazioartean hitzegitera joango da Linguistika katalana, eta 1953an bilduko da Barcelona-ko Unibertsitatean *VIIIè Congrès Internacional de Lingüística Romànica*. Gerrateondotik orduan entzun zen lehenbizikoz katalana zientzi hizkuntza bezala.

Azken urteak (1960-1976)

1960aren inguruan liburu katalana kalean da eta aldizkariren bat ere bai. Linguisten ardura, lehenagotik datorkion tradizio ezagun baten hildotik dihoa: kanpoko zientzi eskola berriak etxeratu nahi ditu, haien metodologiek baratza zaharra ondu dezaten. Kataluniareri historiari jarraikiz, herrigintzari eskuarki eta hizkuntz jakitateari berezikiago, modernutasuna eman nahi zaie, gaitasun berriak bilatuz; estrukturalismoa, gramatika sortzailea eta soziolinguistika, bata bestearen ondoren sartuko dira zientzia katalanaren eremuetara.

Metodologiaren kezka, nahiko nabarmen ageri da linguisten artean; efikazia eskatzen zaio, harek lanari eman liezaiokeen eragimena, alegia. Baina, orduan ere, jakin mina hainbat izan min sumatzen da jakitunen baitan. Zentzu «interesatu» hau soziolinguistikan azaltzen zaigu biziago.

Soziolinguistek, inork baino arrankura kezkatuagoz begiratzten diote hizkuntzari. «Katalanaren usuario arazoetan murgilduta sentitzen dituzte beren buruak». Soziolinguistikan kasik eskola bat sortzen du Kataluniak, Joshua Fishman-ek zera galdetzeraino: «Egiaz, inondik ere katalan bakoitzak soziolinguista izan behar du...»

Hauek dira Badía-k Linguistika katalanaren historiatik jaso dituen adibideak, Linguistika hura, herri baten nortasuna eta hizkuntza iraunarazi nahiez egindako zientzia dela frogatzeko. Kataluniaren berezitasun bezala ikusten du *konnotazio* hau. Baina beste era batetara ere muga liteke hipotesia.

Zientzia konnotatua kultur minorien berezitasun bat dela esatera ere ausartuko nintzateke. Horrelakorik gerta dadin, ordea, baldintza batzuk bete behar dira, noski: a) minoria horren baitan jende jakitunik izatea, eta b) bere nazionalitateaz kontzientziatutako herria izatea. Minorietan, abertzaletasuna piztean, hizkuntza kontzientzigailu bat bilakatu ohi da, nazio askapenaren bidean, eta hizkuntza hortaz axolaturik den herriko gizona, kontzientzi hartzaile ezezik kontzientzi eragile ere gertatu ohi da.

Euskal Herrira itzuliz, ikustekoa litzateke, hizkuntzalariegan nola uztartu den euskararekiko lana eta herri kontzientzia. Izanen dira, noski, ñabardura jakingarriak (Unamuno eta Azkue, Sabino eta Altube, Urkixo eta Eleizalde...). Euskal zientzitasuna apalagoa izan bada, aitzitik iratzartuagoa izan dela kontzientzia pentsa liteke, agian.

Interpretapena

Badiarentzat, *zientzia konnotatu* horrek ez du esan nahi sasi-zientzia, edota bigarren mailako Linguistika bat. Kataluniak, horretan, jakitate serioa eta zientifikoa eman du orohar, nahiz eta ezin uka lan eskasago batzuren seriotasun falta.

Zazpi puntutara laburtzen ditu zientzia «interesatu» horren ikuspegiak: 1) herria izan du oinharri, 2) lan zientifikoa herriari begira egin da, 3) hizkuntza eta herriarekiko zerbitzu zentzu batekin egin da, 4) Linguistikako eskola eta metodologia guztietaz baliatu da, 5) katalanaren hizkera zientifikoa gogoz bultzatu du, 6) erdal Linguistikaren lehiakide izan da, askotan hari aurrea hartuz ere, eta 7) eragozpenetan ere akuilu bat aurkitu du.

Honela, ba, *zientzia konnotatu* hau, minorien askatasun bidean, herriarentzako askapen indar bilakatzen da eta ez nola-baiteko halabeharrez bakarrik, baita ohartuki ere, halaxe nahita. Linguisten ekintzak, alde honetatik, beste profesio liberalen norabidea berean ziharduen Katalunian: hain zuzen, Hizkuntz Kongresuen ondoan, Medikuntzarenak (1913-36) eta Arkitektuenak (1932-35) ospatzen baitziren. Eta, errezela daitekeenez, elkarren lehiaketa hori dena herri osoaren marigora baten altzoan ulertu behar da.

Kataluniako Linguistikaren Historiaren interpretapen hau Euskal Herrian ere gogoan hartzekoa dela esango nuke. Gaurreguneko gure itxaropen politikoek itzalaldi bat jasan beharko balute ere, pentsatzekoa litzateke nola eraman gure herrigintza.

Dena den, politikak ez dezake agor euskaldunon ekimena, premiazkoa da politikari azpiegitura kultural bat ematea. Hau da, politikaren gorabehera eta ezker-eskuinaldiek ezin isilaraz dezakete hori dena. Ez dut ahanzten, noski, politikak herri nortasuna finkatu nahi duena eta, beraz, baita kultura ere. Eta badakit, politikaren eta zientziaren artean interekintza bat dagoena; baina ezin uka ere, batzutan politik munduak duen inboluziorako joera makurra. Arrisku honetaz ari nahiz, ba.

Kulturak salba gaitzake politikaren zenbait itomenetatik, herriak behar-beharrezkoa duen luzarorako itxaropen historikoa ere sano gordez. Unean uneko gertakizunen basoan, herriak jakintsuei eska liezaiekeen zerbitzu bat horixe da: jakitateak ere ekar lezakeen segurtasun historikoa. Eta zerbitzu modu hau posible izanen da, jakitunek *zientzia konnotatu* hori egiten ari diren herrietan, eta gurea izan liteke herri horietako bat.

Kausak

Katalunian zientziak horrela lanegin baldin bazuen, ez zen mentura hutsez gertatu, gizarte katalanak bere baitan zekartzan baldintza batzuek eraginda baizik.

Lehenik, oinarrizko datu bat dago: gizarte harek —lehenengo batetan, benetako formulazio zientifikorik gabe, eta berrikitan soziolinguistikaren argibideekin— ezartzen zitzaion egoera diglosikoaz kontzientzia bizia eduki du, eta ez du onhartu nahi izan diglosia horren bidegabekeria.

Bigarren, injustizia horren aurka, bere instituzioak asmatu zituen. Horretarako, hastapenetan, jakitunen eginahalez eta kontzientzia argiaz baliatu zen Kataluniako herrigintza hau, eta berehala burjesia abertzaleak eginahala horientzako instituzio pribatuak sortu zituen. Ahal bezain laster, bestalde, instituzio publikoetara jo zen. Instituzio ofizialetan, katalanisten ametsetan, Unibertsitatea da orenen gailurra, eta, hori lortzeko, linguistak hizkuntza bera gai egiten saiatu ziren.

Hirugarren, Linguistikaren sostengua herria bera da. Izan ere, abertzaletasuna ez da burjesia elitista baten sentipena bakarrik, nahiz eta zenbait ekintzatan lehenen pertsonaia burjesia hori gertatu. Badia-k gertakizun gogoangarri batzuk aipatzen ditu: 200.000 lagun bildu ziren 1906an Solidaritat Catalana-ren manifestapenean, eta hola moduzko jendetzak bildu ziren Errepublikara garaian ere. Frankismoan, 1947an, 100.000 lagunek osatu zuten Montserrat-eko bilkura. Etorkizuna irabaziko zenaren itxaropena bizirik zeukan, beraz, herriak.

Azkenik, Katalunian herriak —hizkuntzaren mintzatzaile bezala ere— etenik gabeko leialtasuna gorde zion mintzairari: *mantenir-se fidels, sorprenement, universalment, tràgicament fidels a llur verb nacional* (61 or.). Oraintsu euskaltzaleoi egotzen zaizkigun *esentzialismoa* ez da nonbait hemengo baka-rrik..., Katalunia *zibilizatuagoan* ere sumatzen baita: *els ca-*

talans han xifrat llur quinta essència en la llengua: en l'adhesió a la llengua, en la passió perquè la llengua sobrevisqui (62 or.). Herriaren irauen gogo honek ingurumenik zirikagarriena sortzen zien Kataluniako hizkuntzalariei.

Arrazoin guztion eraginez, etxeokak eta atzerriko hizkuntzalariek atxikimen bihozkorrez hurbildu izan dira Linguistika katalana lantzerako. *Zientzia konnotatu* hura kutsakorra gertatu zitzaizen herbesteko jakintsuei ere. R. Shädel-ek Saroïhandy-k eta Meyer-Lübke-k edo zenbait atzeritar elkartek (Société de Dialectologie Romane, The Anglo-Catalan Society, Société de Linguistique Romane, Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes nahiz Col·loquis de Català/Estrasburg 1968, Amsterdam 1970, Cambridge 1973, Barcelona 1976) aztertu nahi duten hizkuntzaren herri mintzatzailea ere maite dutelako sartzen dira Linguistika katalanera. *Zientzia* arrazoinak eta arrazoin politikoak dira kasu hauetan ere eragile.

Ondoriobidez

Liburu honetan jaso den hitzaldiak, Barcelona-ko Unibertsitateari, etor zitekeen autonomiaren atarian, galdera bat aurkeztu zion: *zientzi gizonen eta instituzioen zein jarrera etiko eskatzen zaie etnia zanpatu batetan lanegina behar dutenean?*

Historiaren azterketa, belaunaldi bakoitzaren ikasbide eta eskarmentu argigarri izan liteke, eta Badia-arentzat, zalantzarik gabe, Kataluniako Linguistikaren historia halakoxea da, eredu bat. Honelako zientzia «politiko» bat arriskugarria da zientzi objektibutasunarentzat; baina, arrisku eta guzti, zientzia konprometatuta hori da bakarrik posible testuinguru berezi horretan (*si no haguéssim fet ciència connotada, ens hauriem quedat, simplement, sense ciència*, 75 or.).

Euskal Herrian, hainbat metodologia ikasi eta hainbeste lan serio hasteko daukagun herri honetan, panfletukeria hain arrisku hurbila dugun sorterri honetan, guk ere zientzia konprometatua beharko dugu, ez alderdien esanetara jarria, baina bai herri nortasun zapaldu honen zerbitzutan egina.

J. I.

¹ BADIA I MARGARIT, Antoni M., *Ciència i passió dins la Lingüística Catalana moderna*. Barcelona, 1976.